

РЕЦЕНЗИЯ

за конкурс за професор по 2.3. Философия,
обявен в Държавен вестник брой 13 от 12.02.2019 година,

с единствен кандидат:

Стефан Георгиев Попов

РЕЦЕНЗЕНТ:

Проф. д-р Димитър Вацов,

Департамент „Философия и социология“,

Нов български университет

Стефан Попов участва в конкурса за професор с два отделни пакета документи, покриващи съответно изискванията на НБУ за заемане на длъжностите доцент и професор. Това е така, тъй като кандидатът, макар успешно да е защитил научните степени „доктор“ и „доктор на философските науки“, до този момент не е преминавал през процедура на хабилитация. Въпреки това със сегашната си кандидатура, както се вижда от приложените документи, той надхвърля двойно всички количествени наукометрични изисквания за хабилитиран преподавател (на НАЦИД и на НБУ) – за научни публикации, цитирания, участия и ръководство на проекти, учебна и обществена дейност. Също така той предлага на вниманието ни два самостоятелни хабилитационни труда, различни от монографиите, с които са защитени научните му степени.

Декларирам, че не се намирам в конфликт на интереси с кандидата. И също, че Стефан Попов покрива всички, включително кумулативно усилените, количествени изисквания за заемане на длъжността „професор“ в НБУ.

Но тъй като това е конкурс за професор, а „професор“, въпреки девалвацията на значението, все още значи не просто длъжност, а и призвание, бих искал да кажа няколко думи по-общо за кандидата.

Стефан Попов е един от най-мощните български философи, успял да конструира собствена и убедителна парадигма на типологично четене на модерността през епистемологичния ключ на трансценденталната философия. Върху такъв парадигмален прочит той работи още от началото на 90-те години на ХХ век, когато, като негов студент в СУ, съм имал възможността и удоволствието да посещавам курса му върху *Логико-философски трактат* на Витгенщайн. Впрочем едната от монографиите, представена по този конкурс, *Декарт и математизацията на света*, е своеобразен синопсис на тази негова парадигма, вече разработена в две предходни монографии: *Витгенщайн: Аналитика на мистическото* (2008) и *Objectum purum: Увод във феноменологията на Рене Декарт* (2015). Стефан Попов в този корпус от текстове успява да осъществи една пределна по мащаба си концептуализация: да покаже как идеалът за тотална математизация на природата се превръща както в носещо ядро на модерната наука и философия, така и да покаже как това ядро се самоподдържа, заразявайки системата с рискове, които пак то обаче се опитва да изчислява и управлява.

Впрочем *Декарт и математизацията на света* във висока степен наследява съдържателно *Objectum purum: Увод във феноменологията на Рене Декарт* – развити са същите основни аргументи, но са развити по друг начин. Ако първата книга е иманентна интерпретация на Декарт, от която постепенно се извежда типологичният идеал за математизация на света, станал доминиращ според Попов за европейската модерна наука, но и за трансценденталната философия до Хайдегер и Витгенщайн, то във втората книга „съотношението е преобърнато“ (с. 9) – на преден план излиза „типологическата реконструкция“, като тя е формулирана по-кратко, по-ясно и ударно, а иманентните прочити са заскобени.

Основен принос за работата, още от предишната книга, е изборът на централния аналитичен фокус, откъм който се разгръща както интерпретацията на Декарт, така и типологичната реконструкция на модерността: *objectum ullum*, *objectum purum*, т.е. „чистият обект“, идеализацията за „чисто тъждество в себе си“. Стефан Попов стъпва върху лекциите на Хайдегер от 1935-36 г., където Хайдегер разграничава

„нещото“ в класическата есенциалистка метафизика от Платоново-Аристотелов тип (което „нещо“, макар и мислено като самотъждествено, има „вътрешна природа“ и „вътрешни сили“), от „нещото“ в концептуалния апарат на Галилей, Нютон и Кант, от което тези „вътрешности“ са изрязани, в името на чистотата на тждеството и съответно на общата идеализация за математическа чистота на научната обективация. Действително това разграничение е „прагово“ и отличително за научните търсения на класическата модерност спрямо предходната метафизика – то обаче е прагово и за разграничаването на модерност от късна модерност, тъй като именно идеализацията за чисто тждество в себе си, за чиста тавтология и/или аналитичност, е това, което се разпада след късния Витгенщайн. Изборът на този централен фокус – чистият обект, „тждеството в себе си“, което не съвпада с кой да е конкретен емпиричен обект, но е конститутивно условие за възможност на математизацията за всеки обект (с. 11) - задава и релевантността на типологическата перспектива на Попов.

По водещата нишка на „обектността“, но по-съкратено и структурно много по-ясно спрямо предходната книга, е реконструирана и философията на Декарт. Избраният подход бива наричан „функционален“ и следва общата „логика“ на Кантовата регресивна синтеза: откъм „обектността“ се върви „назад“ като всички основни Декартови понятия биват изведени като необходими условия на мисленето на обекта. Важен въпрос за това дали ще приемем интерпретацията на Попов на Декарт е дали приемаме логиката на подобно регресивно извеждане: силно сближавайки Декарт с Кант, Стефан Попов го превръща в родоначалник на трансценденталната философия. Фината текстуална защита за подобен прочит, при който Декарт действително е създател на регресивната синтеза, остава в първата книга, в *Objectum purum*. Тук, в новата книга, регресивната синтеза вече е предположена като генетична процедура на математическото, която работи практически инвариантно в практически всички феноменологични

програми: варират по съдържание трансценденталните условия за възможност на обектното твърдение, извеждани във всяка програма (от Декарт през Кант до Хусерл, Хайдегер и ранния Витгенщай), но не и процедурата на извеждането им (виж. бел. 64 нас с. 72).

Попов тръгва от Декартовия пример с восъка, за да демонстрира отново, че твърдеството на обекта-восък не се състои на нивото на променящите се негови сетивни свойства и състояния – нищо в потока на възприятията на восъка не е **същото**, каквото е било, и все пак ние непосредствено сме сигурни, че това е „същият восък“. Тази сигурност е а priori, макар Декарт още да не използва този израз: „Едно особено знание предхожда всяко актуално наблюдение на восъка“ (с. 18) Така априорните понятия-инварианти, както Попов интерпретира „вродените идеи“ на Декарт, са условие за възможността на идентичността на сетивно възприемания обект. „Обектът per se има определена инвариантна структура, стабилна схема. В нейното изграждане участват понятия като пространство, време, субстанция, мярка, число, движение и т.н. Тези понятия/идеи трябва да бъдат дадени преди всякакъв обект, тъй като участват в конституцията на самата обектност. Те не са обвързани с опита, не се отнасят до емпиричен предмет и са напълно чисти. Вродените идеи са основни форми на интелекта, чрез което се осъществява самата способност за мислене, която наричаме интелект.“ (с. 21). От своя страна понятията са несамостоятелни и имат за свое условие ума, мисленето, *cogito*, които според Попов при Декарт са достатъчно иманентно – макар и нестрого терминологично – разграничени от „мислещото нещо“ като емпирична представа: Декарт, за разлика от повечето му интерпретатори, според Попов предусеща чистотата на Кантовата трансцендентална аперцепция. Именно като чисто мислене – „Мисля, следователно съм“ - *cogito* е „точка на абсолютна достоверност“ (с. 23). Но *cogito* трансцендира крайността, а това значи, че имплицира – като свое условие – безкрайността: Бог, „самата безкрайна субстанция“. „Бог е

най-високият символен израз на безкрайността като необходимо условие за разпознаването на обекти, в частност восъка.“ (с. 25)

Понятието „Бог“ при Декарт според Попов е до голяма степен секуларизирано, а с него е променено и понятието за субстанция – тя не е „основа“ или „носител“ на свойства, а е чиста безкрайност или тоталност: „безкрайността като факт на мисълта“ (с. 30). Така „Мисленето, безкрайната субстанция, математическите конструкции, геометрическите фигури, числата и др. принадлежат на един кръг чисти концептуални форми. Но вътре в този кръг безкрайната субстанция има различен статус. Тя е единствената концептуална фигура, която съдържа останалите и е тяхно условие.“ (пак там). Впрочем този тип силно интелектуализирана интерпретация на Декарт и на “безкрайността като факт на мисълта“ буквално изключва четенето му в дуалистичен ключ, което тук обаче вече не е специален акцент – този интерпретативен принос е останал в предишната книга, в *Objectum purum*, а тук не е подчертан.

Защото вече не интерпретацията на Декарт, както казах, а типологичната реконструкция на идеала за математизация на света, е носещата конструкция на тази книга. Затова и в нея от фундаментална важност се оказва втората част – „Математика“, - в която за Декарт по-рядко става дума. След като е извървял стъпките по конкретно фундиране на обектността във философията на Декарт, Попов сега пита за условията на обектността по-общо, отвъд Декарт. И макар да отговаря пак с негова помощ – с помощта на идеята на Декарт за *mathesis universalis*, - все пак отговорът е много по-директен: „Математическото дава условието, което дава тъждеството на обекта и обектността. Светът, в който е възможно стабилно обектно тъждество, а оттук и самият феномен на обектността, е математически устроеният свят“ (с. 58).

Всъщност Попов ни предлага една на практика виртуозна стилизация на „класическата рационалност“ след Галилей и Декарт – нека използвам този

термин на Мамардашвили, на който и той не е чужд. Стефан Попов описва етосът на математическата наука като „радикализация на движението към точност“ (с. 68), видимо за първи път именно в работите на Галилей и Декарт, при която „радикализация“ движението за точност неусетно сменя целите си: „не по-права линия, а просто права линия, не по-кръгла фигура, а просто кръг, не по-гладка повърхност, а просто гладка повърхност. Другояче казано: не по-висока степен на точност, а абсолютна точност.“ (пак там). Разбира се, „в сферата на обикновения живот и при операции с дадени в нея предмети абсолютна точност не може да бъде постигната“ (с. 67), но радикализацията на стремежа към точност води да забележими промени в институционалното поле на модерността: „В това движение могат да се разграничат няколко съществени стъпки. На първо място, работата с предметни форми е вътрешно ориентирана към границата, която тя практически-емпирично не може да достигне. На второ, самата гранична точност се превръща в самостоятелна сфера на знанието. На трето, в тясно математически смисъл точността има отношение към чистите количества, откривайки възможност феноменът на математическото да се обособи дисциплинарно като математика. На четвърто обаче, математическото като граница има импликации отвъд самата математика и става основа на модерната наука.“ (с. 69).

Типологичната реконструкция на модерната наука, схваната през математизацията като „радикализация“ на стремежа към точност, която радикализация е необходимо обвързана с възможността за допускане на чист обект, на чисто твърдение в себе си, ми се вижда безусловен и фундаментален научен и философски принос. Разбира се, идеално-типичните черти на радикализираното математическо са по-подробно изведени от Стефан Попов в следващите части на книгата. Аз ще подчертая само основната теза, изведена в трета част – „Метод“ - пак през Декарт и през съчинението му *Правила*: а именно, че макар методът на

радикализираното математическо да е изначално умозрителен, все пак той винаги разчита, че осъществяваните от него обектни синтези не са активни, те не конституират обектите, а, напротив, те са и трябва да бъдат изначално пасивни, т.е. те само повтарят порядъка на нещата, както са сами по себе си. Да, това е водеща идеализация за обективност на математическата наука, но учудващо е, че Стефан Попов само извежда тази идеализация, без експлицитно да я защити или критикува. Впрочем, при възхищението ми от начина, по който е проведена типологичната реконструкция на математическата наука, това е и основното ми чудене: доколко тази реконструкция е иманентно потвърждаваща и легитимираща обекта си: доколко по неизбежност и/или необходимост сме обречени да радикализираме стремежа си към точност? Трябва ли да сме модерни? Или, ако стремежът към радикализирана точност и обективация е само един хоризонт на светово отнасяне, както става ясно от част четвърта на книгата, къде и как можем да му се противопоставим, да го заскобим, да го променим или игнорираме? Или най-малкото как да ограничим склонността на обективациите към универсална експанзия, към самонарастване на капитала им?

Сега, без да оставя свободно пространство, в което да отекнат големите въпроси по-горе, за отговор на които типологичната реконструкция на математизацията на света е добра стартова предпоставка, налага се да извърша един поне на пръв поглед остър завой. Защото Стефан Попов е философ, който редува пределните – епохални – концептуализации с не помалко смели, но все пак текущи концептуализации: не на модерността като голяма епоха, а на възникващи *ad hoc* социални и политически проблеми – концептуализации на актуалността. В тези случаи, макар ролята според мен да не са стриктно разграничими, той сякаш предпочита да заема позата не толкова на философ, колкото на политически социолог и оперативен анализатор. Специфичен методически синопсис на този втори негов подход представлява втората монография, представена по конкурса – *Атлантис. Дезинтеграция на политически тела* (2016). Впрочем и преди тази книга Попов има множество публикации, писани през годините и дори (част от тях) събрани в двутомника му *Публичен процес* (2015), в които на смели

концептуализации биват подлагани различни социални и политически феномени като корупция, организирана престъпност, популизъм и пр. *Атлантис* е малко по-различна: в нея са взети за анализ шест различни политически тела – СССР и Русия, Югославия, Украйна и Македония, и ЕС – които вече са се разпаднали (СССР и Югославия) или биха могли да се разпаднат (съдържат потенциал за политическа дезинтеграция). Всъщност концептуализацията според Попов е идеално-типично конструиране във Веберов смисъл (*Атлантис*, с. 13 и сл.), а анализът на конкретни политически образувания, концептуализирани откъм различни политически типове, ще позволи оценка на степента на тяхната стабилност или склонност към разпад, в зависимост от установените вътрешни тенденции и противоречия.

Всъщност Стефан Попов разработва – в първата част на книгата, „СССР и Русия“ – два и само два устойчиви според него типа на политически общности: империята и националната държава. Те са устойчиви, защото се отличават със суверенитет, т.е. с институционализиран капацитет за управление в термините на автора, а се различават по типа упражняване на суверенитета, който предполага хомогенизиране на народа при модерните нации, за да може народът да се самоуправлява чрез обща воля и власт, или пък предполага елитно практикуване на суверенитет, без хомогенизация, на равна дистанция от различните етно-културни общности, както е при империите. Това са основните типове. Възможни са и други типове асоциация, най-вече алианси между политически образувания от двата типа. Важно е да се отбележи, че Стефан Попов не признава федерацията като самостоятелен политически тип, а я мисли изцяло като разширена национална държава: само при условието на протекла хомогенизация между щатите, които биват федерирани, очевидно по образеца на САЩ, според него е възможно устойчивото прехвърляне на суверенитет на локалните общности към федералния център. Впрочем именно силното Шмитанско разбиране за суверенитет е и най-проблематичното в тази идеална типология, защото, както ще се види и в последния анализ на Попов, този на ЕС, липсата на абсолютен суверенитет може да се окаже не препятствие пред жизнеността на Съюза, а условие за издръжливостта му като форма на управление.

Анализите на разпада на СССР и Югославия – единствените, състояли се на практика – са анализирани през различен ключ. СССР е характеризирана като екстатично експанзираща империя, която по презумпция трябва да революционизира постоянно границите си, да поглъща пространства отвъд тях. Въпреки че през Студената война СССР не успява да експанзира

териториално, той не се успокоява и не се трансформира в национална държава, успокоена в своите граници. „Със Съветския съюз обаче се случва нещо друго. Екстатичната природа на империята се запазва, но посоката на експанциите се обръща и насочва навътре. Това развитие взривява имперския център.“ (с. 33) Впрочем интерпретацията на гласността и перестройката, според които те са продължение на революционно-инженерната съветска идеология, са интересна и приносна хипотеза на Попов, която обаче би могла да бъде развита и по-подробно. Същата имперска екстатична природа е наблюдаема и в съвременната Руска федерация, която също не постига успокоение в своите граници, не се превръща в нормална национална държава, а развива като механизъм за справяне с вътрешната си неустойчивост и несигурност постоянната трансгресия на границите и износът на несигурност и рискове навън. Любопитно е, че ако, разказана в минало време, имплозията на СССР изглежда неизбежна, през същия ключ на разбиране на екстатичната империя днешна Русия изглежда непрогнозируема, както впрочем някога изглеждаше и СССР: ще имплозира ли РФ, кога и по какъв начин, или ще постигне устойчивост и експанзия на влиянието си – в тази или в нова политическа форма, - това не подлежи на прецизна прогноза.

Югославия се разпада поради това, че е федерация на различни етно-културни/национални общности, а подобно политическо образувание според Попов е невъзможно по дефиниция. Имперският елемент от съветски тип е много по-слаб при конституирането на Югославия, но само той и най-вече международното положение поддържат живота на това „изкуствено“ образувание – между-националната федерация – до началото на 90-те години. Започналите националистически юго-войни след падането на Желязната завеса са неизбежни, а изненадата от тях – според Попов - наивна. Това, което за мен остава скрита предпоставка, критически непрояснена, е липсата на критерий за културна хомогенност. Така твърде лесно натурализируемо и изцяло произволно става ад хок допускането за хомогенност на едни общности и отричането на хомогенност за други (така, че щом и до днес Италия не се разпада на отделни кантони според културните им и диалектни особености, значи тя е достатъчно хомогенна нация /докато не се разпадне/, за разлика от сърбо-хърватския език, разпаднал се на отделни нации и езици, който, щом се е разпаднал, значи е бил предопределен за това).

Македония и Украйна са анализирани от Попов по типологично сходен начин – като страни, чието население не е изградило достатъчен вътрешен интегритет, за да се самоуправлява (липса на суверенитет), разпада се на

различни вътрешни етно-културни общности и поради това и не е способно само ефективно да отразява външни проекции на чужд суверенитет върху собствения си образ. Всичко това са предпоставки за дезинтеграция, които според Попов могат да бъдат частично или напълно преодоляни само благодарение на външни фактори, най-вече на усилване на процесите на евроинтеграция, които трябва да бъдат изцяло лидирани от ЕС, да отчитат неспособността на дезинтегрираните страни сами да покрият стандартни критерии за членство в Съюза, а, тъй да се каже, те да бъдат издърпани в желаната посока, за да се избегнат иначе неизбежни конфликти и войни в периферията на Европа. Подобен анализ е политически важен, доколкото превръща помощта към Македония и Украйна във вътрешен императив за Запада, но рискува да бъде видян от самите засегнати като твърде надменен и неотчитащ техните собствени усилия: както самият Попов отбелязва, дори при етническите сблъсъци през 2001 г. сепаратистки искания в Македония бяха избегнати, а днес всички основни групи на македонското общество – всички албански партии, но и водещите СДСМ и ВМРО, стоят в плътен консенсус зад интеграцията на Северна Македония в НАТО и ЕС. Това впрочем е вътрешно постижение – високо ниво на постигнат интегритет, на граждански суверенитет, макар този суверенитет да няма хомогенизирана етно-културна основа.

Впрочем именно донякъде скритата предпоставка, че политически интегритет, респективно суверенитет, в модерността се постига на нивото на нацията-държава, задава острието на политическите анализи на Попов – те са действителни проблематизации, а не тривиални апологии на саморазбиращата се либерална демокрация. Същата предпоставка обаче – за нацията като културно-хомогенна общност, единствено способна на самоуправление поради това (империята е управление, а не самоуправление) – блокира според мен изключително интересния му и недогматичен анализ на ЕС в края на книгата. Да, със сигурност ЕС не е и не може да стане федерация от национален тип, където етно-културната и езикова хомогенизация задава единството на „ние, народът“. Това съвсем не значи, че в бъдещите трансформации на Съюза няма да се окаже, че е възникнала нова публичност, скрепена по-нататък и с директно политическо представителство на съюзно ниво, която да позволи „ние, народът“ да се дефинира като гражданска общност, отвъд етно-културните особености. Впрочем жилавостта на Съюза, вън от всички пропагандни пророчества за разпада му, вероятно се дължи не само на това, че той е постмодерна политическа общност, в която няма общи принципи, а жилавите връзки са съвсем конкретни междудържавни договори и формирани зависимости.

Напротив, може би зад конкретните договори вече стои едно споделено като политическа култура разбиране за права и свободи – разписано впрочем и експлицитно в основополагащите договори, но и извлечено от модерната ни история поотделно и заедно - което „ние, народите на ЕС“ искаме заедно да пазим и гарантираме.

Спирам дотук, въпреки че мисълта на Стефан Попов предизвиква да бъде следвана и по-нататък, в повече детайли, а ни предизвиква и да спорим с нея – както когато той чертае мащабни инвариантни идеализации на европейската модерност, така и когато ни сблъсква с проблематизации на актуални политически и социални феномени.

В заключение: На базата на представените по конкурса документи, които показват, че кандидатът надхвърля кумулативните изисквания за заемане на длъжностите доцент и професор, на базата на осъществения от мен анализ на приносните моменти в представените по конкурса два хабилитационни труда, както и на основание знанията ми за предишната научна и обществена дейност на кандидата, **ЗАЯВЯВАМ, ЧЕ КАТЕГОРИЧНО ПОДКРЕПЯМ СТЕФАН ГЕОРГИЕВ ПОПОВ ДА БЪДЕ ИЗБРАН ЗА ПОРФЕСОР ПО 2.3 ФИЛОСОФИЯ НА НОВ БЪЛГАРСКИ УНИВЕРСИТЕТ.**

11 юни 2019 г.,

София

С уважение:

проф. д-р Димитър Вацов